DOI: 10.31548/hspedagog15(2).2024.262-273
УДК 159.937.53/54:347.782

ПРОБЛЕМА УНІВЕРСАЛЬНОСТІ СПРИЙМАННЯ РУХУ ТА ЧАСУ У ТВОРАХ МИСТЕЦТВА

Ольга КРЕСАН, кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та практичної психології Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
16600 Чернігівська область, м.Ніжин, вул.Графська, 2.
E-mail: **kresan.olga@ndu.edu.ua**
Orcid: https://orcid.org/0000-0002-7982-4533
Людмила МХІТАР'ЯН, викладач кафедри іноземних мов
Національна академія образотворчого мистецтва та архітектури, м.Київ, Україна
04053, м.Київ, Вознесенський узвіз, 20,
E-mail: liudmyla.mkhitarian@naoma.edu.ua
Orcid: https://orcid.org/0000-0002-5056-0933

***Анотація**. У статті досліджено проблему універсальності сприймання руху та часу у творах образотворчого мистецтва. Сприймання творів мистецтва стосується не лише перцептивних процесів та когнітивної сфери людини, а становить особистісну та світоглядну проблему, оскільки пов'язано з системою сформованих стереотипів особистості – когнітивних фенотипів, що формуються в процесі життєвого та професійного досвіду. Традиційними поглядами на сприймання руху та його інтенсивності в образотворчому мистецтві, що тривалий час вважалися універсальними, було сприйняття напрямку руху зліва направо як більш природного і швидкого, а руху справа наліво відповідно як ускладненого, повільного й менш інтенсивного. Ці положення стали основою для експериментального дослідження сприймання руху та часу у творах мистецтва, в якому взяли участь дві групи респондентів. Експериментальна група (N=38) складалася з осіб, які не є близько знайомі з мистецтвом та правилами побудови композиції. Контрольна група (N=30) складалася зі студентів, які професійно вивчають мистецтвознавство та образотворче мистецтво. В якості експериментального матеріалу досліджуваним були запропоновані картини відомих художників, де переданий рух з певною швидкістю та інтенсивністю. Кожна картина була представлена в оригінальному та дзеркальному відображенні, де рух був відображений у зворотному напрямку. Результати дослідження були проаналізовані за допомогою статистичного тесту λ Колмогорова-Смирнова, що демонструє наявність або відсутність закономірностей у виборі досліджуваними номерів картин, які відповідають прямому чи зворотному руху на картині. За допомогою даного тесту також здійснено гендерне порівняння особливостей сприймання руху і часу у творах мистецтва. Результати експериментального дослідження ставлять під сумнів універсальність сприймання руху та часу в образотворчому мистецтві і потребують перевірки в подальших дослідженнях.*

***Ключові слова:** сприймання руху, сприймання часу, універсальність сприймання творів мистецтва, індивідуальні особливості сприймання мистецтва.*

Актуальність (Introduction). У кризовий період розвитку суспільства, коли існує реальна загроза для життя, безпеки й благополуччя кожного українця, важливим є емоційне розвантаження, (за термінологією давніх греків катарсис), якого нам допомагає досягнути мистецтво. Психологічний та культурний вплив мистецтва у складних життєвих обставинах людини важко переоцінити, оскільки взаємодія з творами ми-

© *Кресан О., Мхітар`ян Л.*

стецтва, його споглядання і власне творчість можуть сприяти, розширенню світогляду, моральній підтримці особистості та збереженню психологічного здоров'я. Споглядання і сприйняття творів мистецтва може налаштувати людину на певну емоційну хвилю, допомогти усвідомити щось важливе, збагачує внутрішній світ особистості.

Особливості сприймання творів мистецтва залежать від багатьох індивідуальних та особистісних факторів, до яких відносять культурні та вікові особливості глядача, а також від об'єктивних характеристик самих творів мистецтва, зокрема від зображення простору, руху і часу в образотворчому мистецтві. Категорія руху та часу у живописному творі (який, як відомо, є статичним двовимірним об'єктом), створюється в результаті різноманітних оптичних ілюзій та є доволі часто обговорюваною темою у психологічному та мистецтвознавчому дискурсі. Ілюзія руху досягається за допомогою багатьох композиційних засобів і використовується для досягнення бажаної виразності. Проте у процесі сприймання творів мистецтва глядач може сформувати індивідуально-суб'єктивний погляд, що відрізняється від авторського задуму. Щоб покращити взаємодію автора з реципієнтом мистецтва, необхідно зрозуміти закономірності та психологічні особливості сприймання творів мистецтва, зокрема такої їх характеристики, як рух та час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (Analysis of recent researches and publications).

Проблема сприймання руху та часу не є новою у психології, оскільки досліджувалася ще в другій половині XIX століття (У.Джеймс, П.Жанет та ін.). У психологічній науці сприймання руху, часу та простору вивчаються в сукупності, оскільки ці когнітивні процеси взаємопов'язані та стосуються загального процесу розуміння людиною світу та самої себе (Бакаленко, 2017; Організація творчого сприймання, 2015; Цибульський, 2022, Психологічні проблеми сприймання, 2020 та ін.].

У психології мистецтва сприймання вивчається як психічне явище, що «не є механічною асиміляцією збережених на сітківці даних», а є «побудовою образу з ієрархічною структурою», оскільки полягає у знаходженні структурної схеми, що відповідає конфігурації форм і кольорів, одержаних із сітківки. І чим складнішою є ця конфігурація, тим більшою є «перцептуальна невизначеність», а отже є більше варіацій для індивідуально-суб'єктивного сприйняття та інтерпретації твору мистецтва (Лозова, 2023).

Найбільш поширеними психологічними теоріями у вивченні процесу сприйняття оптичних ілюзій є концепції, висвітлені у працях Р. Грегорі та Дж.Гібсона (Gregori, 1997; Gibson, 1970; Gibson, 1978). Кожен із них висунув свою точку зору на природу недостовірного сприйняття реальності. Так теорія Р.Грегорі (*Top-down processing*) визнає, що наше середовище та стимуляція, яку воно пропонує, можуть допомогти нам оптимізувати використання обмежених сенсорних ресурсів. Одним з ключових елементів цієї концепції є візуальні ілюзії (Gregori, 1997). Це стосується випадків, коли мозок робить недостовірні прогнози щодо реальності, ілюзії. Це може бути доказом того, що наше сприйняття не обмежується фіксацією інформації, яка надходить на сітківку ока, а продовжує оброблятися мозком і врешті генерує зображення, що вже існує в пам'яті реципієнта. Тобто маючи певний досвід, наш мозок обирає доступні йому патерни і «здогадується», що ми сприймаємо (Gregori, 1997).

Натомість Дж.Гібсон розробив так звану пряму, або нативістську теорію сприйняття (*Bottom-up processing*), яка стверджує, що здатність сприймати речі та обробляти інформацію є вродженою та не залежить від досвіду. Сприйняття, згідно з Дж.Гібсоном, є суто чуттєвим,

оскільки люди сприймають речі за допомогою того, що вони насправді бачать, і сприйняття не має нічого спільного з будь-якою формою попередніх знань (Gibson, 1978). Це положення є прямо протилежним до ідей, висунутих Р.Грегорі, який вважав навпаки, що наш попередній досвід цілковито визначає сприйняття нових об'єктів і не залежить від сенсорних процесів тут і зараз.

Ідеї Дж.Гібсона були підтверджені нещодавніми відкриттями психологів, що стосуються мінливості сприйнятливості до зорових ілюзій між спостерігачами та всередині них як функції культури, навчання та завдань. Стверджується, що ці відкриття вимагають модифікації загального гібсонівського принципу сприйняття як виявлення специфікуючої інформації (De Wit et al, 2015). Сказане свідчить про одночасний вплив на перцептивні процеси людини як діяльності сенсорної сфери в певний момент часу, так і попереднього досвіду, культурних паттернів та знань, умінь та навичок, здобутих у процесі навчання.

Американський філософ Рудольф Арнгейм стверджував, що картини "читаються" зліва направо. Він звернув увагу на нерівність мас об'єктивно рівних за масою предметів, що знаходяться справа та зліва: предмети справа здаються важчими. Це призводить до сприйняття руху у напрямку вправо як більш легкого та безперешкодного (Arnheim,1974). Отже, можемо зробити висновок, що ілюзія руху відповідає загальній теорії гравітації, згідно з якою менші тіла притягуються до більших. А оскільки маса розміщених праворуч предметів більша, то рух сприймається таким, що тяжіє у цьому напрямку.

Український науковець М.Писанко присвятив темі сприйняття руху зліва направо цілий розділ свого дослідження "Рух, простір і час в образотворчому мистецтві" (Писанко, 1995), де описав цей феномен. Автор більш метафорично називає праву сторона картинної площини зоною розвитку руху, а простір праворуч – зоною нескінченності. Рух зліва направо, сприймається як більш прискорений у порівнянні з рухом, спрямованим справа наліво. Що ближче він підходить до зон початку руху і тупика, тим більше уповільнюється і навіть припиняється. Також дослідник зазначає, що діагональ, яка іде з лівого верхнього кута вниз у правий нижній кут, створює ілюзію найшвидшого руху (Писанко, 1995). Дослідник зазначає, що таке сприйняття руху зазвичай констатується як факт і наводить деякі точки зору на ймовірні корені цього феномену: писемність справа наліво та рух сонця небосхилом. Проте далі він спростовує припущення про спосіб письма як причину напрямку сприймання людиною руху зліва направо, аргументуючи це експериментом, проведеним над неписьменними дітьми дошкільного віку. Дітям було запропоновано намалювати ранок, день та вечір, і в результаті експерименту виявилось, що, не зважаючи на відсутність навичок письма зліва направо, діти малювали сонце зліва, зображуючи ранок, і справа – зображуючи вечір (Писанко, 1995). Таким чином можемо зробити висновок, що автор визначає традиційні для мистецтва перцептивні стереотипи у сприйманні руху та часу, проте не наводить конкретних джерел їх походження.

Психологи в США досліджували організацію руху та його сприймання у кіномистецтві й також виявили деякі закономірності. На думку дослідників (Egizii et al, 2015), елементи руху на екрані мають певне значення та контекст залежно від напрямку використання і тому кіноглядач сприймає та інтерпретує бічні рухи зліва направо та справа наліво порізному. У 2012 році група науковців Клеверендського університету, США, провела експеримент для перевірки емоційного відгуку респондентів на рух у кожному з цих двох напрямків. Після перегляду серіалу учасники відповіли на питання, що стосуються афективної та перцептивної оцінки серіалу, який вони пе-

реглядали. Згідно з відповідями досліджуваних науковці довели, що рух справа наліво сприймається респондентами більш негативно. Дослідження не підтвердило взаємозв'язок між сприйманням та релігією глядача та їх домінуючою рукою тощо (Egizii et al, 2015). Цей експеримент вважається підтвердженням гібсонівської точки зору на вроджений характер візуального сприйняття.

Наразі продовжують проводитися дослідження щодо універсальності сприйняття руху зліва направо, зокрема у ілюзії Мюллера-Лайєра. У дослідженні факультету психології Болонського університету йдеться про взаємозв'язок часу та простору відповідно до двох різних просторових кодувань, а саме розширення вліво/вправо та ближнього/дальнього виміру. В результаті цих досліджень було виявлено, що *ілюзії* або помилки сприймання виникали в просторових, але не часових судженнях досліджуваних, що свідчить про вищу точність сприймання часу, ніж простору. Дослідники також виявили вікові відмінності у сприйманні простору та часу, а також запропонували інструменти для усунення помилок сприймання (Candini, 2022).

Kühnapfel Corinna зі співавторами у 2023 провели дослідження психологічних аспектів тілесного залучення при зоровому сприйнятті мистецтва. В обстановці, схожій на галерею, було відстежено рухи учасників, задіяних для розгляду абстрактного твору мистецтва. Автори пов'язують об'єктивні та суб'єктивні фактори руху з мистецьким та загальним досвідом. Також було визначено спільні шаблони рухів і зроблено висновок, що динамічніший рух пов'язаний з більшою кількістю розуміння (Kühnapfel, 2023).

З початком нинішнього століття у зарубіжній психології та філософії з'являються дослідження ментальної шкали часу. Час не є просторовою категорією, але реципієнтам властиво сприймати його як вектор, що рухається у заданому напрямку. Так американська дослідниця Л.Бородіцкі проводить ряд екпериментів, що мали довести залежність концепції ментальної шкали часу від мови і поставити під сумнів універсальність сприйняття ліва як початку, а права – як кінця (Boroditski et al., 2010). Авторка робить висновок, що читання зліва направо формує сприйняття часу як вектора зліва направо, читання справа наліво змушує розташовувати час справа наліво. Оскільки люди схильні залучати просторові уявлення, щоб думати про час, уявлення про час також відрізняються залежно від того, які просторові уявлення найбільш когнітивно доступні для кооптації часу. Міжкультурні відмінності в мисленні можуть бути не тільки питанням стилю чи вподобань. Авторка наводить приклади: представники народу Пормпураави (носії єдиної в світі мови, що не має концепції правого та лівого) думають про час так, як інші групи не можуть (Boroditski, 2011).

В іншому експерименті людей, які розмовляють івритом та англійською, попросили упорядкувати в хронологічній послідовності картинки, що зображують природні події. Носії англійської мови (які читають зліва направо) розташовували часові послідовності зліва направо, тоді як носії івриту (які читають справа наліво) – справа наліво. Дослідниця робить висновок, що часові судження навіть у нелінгвістичних завданнях є результатом культурно сформованих просторових уявлень (Boroditski, Fuhrman, 2010).

У 2022 році зарубіжними психологами було проведено дослідження про вплив культурних видів та когнітивних фенотипів на сприйняття. Воно зафіксувало значну кількість емпіричних доказів, які свідчать про те, що саме культурний контекст формує сприйняття, просторову навігацію, ментальність, стиль мислення, міркування (епістемічні норми). Науковці зазначають, що ця зростаюча хвиля доказів рекомендує бути обережними у висновках щодо визначення закономірностей індивідуального

сприймання, покладаючись на свою інтуїцію або навіть узагальнюючи надійні психологічні висновки щодо виду Homo sapiens, оскільки за кілька останніх десятиліть відбулися значні зміни як у світових культурних процесах, так і в індивідуальній перцепції різних явищ (Henrich et al, 2023). Зарубіжними психологами вже у 2024 році було опубліковане дослідження серед користувачів Instagram (Åsne Røsvoll et al., 2024), у якому на матеріалі великої вибірки було доведено, що сприйняття ліво- та праворуких митців, так само, як і якість їхніх творів не відрізняються значним чином, і свідчить лише про індивідуально-психологічні характеристики особистості (Åsne Røsvoll et al., 2024).

Таким чином можемо констатувати, що проблема універсальності сприймання руху та часу у творах мистецтва активно досліджується як у психологічній науці, так і в інших галузях. Загальними закономірностями сприймання руху та часу у творах образотворчого мистецтва є традиційний погляд на *зображення руху зліва направо* як більш природного і швидкого, натомість зображення руху справа наліво сприймається глядачем як утруднений та більш уповільнений рух. Проте за останні кілька десятиліть дослідники констатують значні зміни у світогляді та світосприйманні реципієнтів, тому стверджувати, що сприймання творів мистецтва підпорядковується традиційним концепціям уже не можна.

Мета (Purpose). Метою нашого дослідження є аналіз та емпіричне вивчення проблеми універсальності сприймання напрямку руху та плину часу у творах образотворчого мистецтва.

Завданнями нашого дослідження є:

- Теоретичний аналіз проблеми у психології та інших галузях науки.
- Експериментальне дослідження сприймання руху у творах образотворчого мистецтва досліджуваними з різним досвідом взаємодії з мистецтвом.
- Здійснити обробку та статистичний аналіз результатів дослідження.

Методи (Methods). З метою емпіричного дослідження проблеми універсальності сприймання руху та часу у творах мистецтва нами було проведене експериментальне дослідження, в якому взяли участь дві групи досліджуваних: експериментальна група – це респонденти, які не є фахівцями в образотворчому мистецтві, мають про нього лише загальне уявлення або майже не знайомі – 38 осіб; та контрольна група – студенти Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури, м. Київ, у кількості 30 осіб. Загальна кількість досліджуваних – 68 осіб віком від 15 до 60 років. За гендерним складом досліджуваних жіночої статі – 26 осіб (68,4%), представників чоловічої статі 12 осіб (31,5%). Досліджуваним обох груп було запропоновано ознайомитися з творами відомих митців і дати відповіді на питання за цими картинами.

Для демонстрації респондентам нами були обрані твори відомих художників, де зображено рух у певному напрямку з певною швидкістю. Це твори таких авторів: (1) український художник І.Рєпін «Бурлаки на Волзі», 1568; (2) Пітер Брейгель Старший «Притча про сліпих», 1568; (3) К. Петров-Водкін «Смерть комісара», 1928.

Після споглядання картин досліджуваним обох груп було запропоновано відповісти на наступні питання, висловивши свою суб'єктивну думку:

1) Де бурлакам важче тягнути баржу? (Зображення 1 чи 2).

Іл. 1. І.Рєпін. Бурлаки на Волзі.

Іл. 2. І.Рєпін. Бурлаки на Волзі.

2) Де сліпі стрімкіше падають? (Зображення 3 або 4).

Іл. 3. Пі́тер Бре́йгель Старший. Притча про сліпих. 1568.

Іл. 4. Пі́тер Бре́йгель Старший. Притча про сліпих. 1568. Дзеркальне відображення.

3) Де солдати біжать швидше? (Зображення 5 або 6).

4) Де поранений комісар падає назад більш переконливо? (Зображення 5 або 6).

Іл. 5. К. Петров-Водкін. Смерть комісара. 1928.

Іл. 6. К. Петров-Водкін. Смерть комісара. 1928. Дзеркальне відображення.

Для подальшої обробки результатів експерименту були застосовані статистичні методи обробки даних: λ – одновибірковий тест Колмогорова-Смирнова, що застосовується для порівняння теоретичного та емпіричного розподілу даних по вибірці, а також для порівняння двох емпіричних розподілів. Критерій λ Колмогорова-Смирнова був застосований щодо обох вибірок, а також за гендерною ознакою.

Результати та їх обговорення (Results and discution). Перша група складалася з досліджуваних без мистецької освіти та особливих знань у галузі мистецтва, а друга – з майбутніх фахівців у галузі образотворчого мистецтва, мистецтвознавства тощо. Передбачалося, що сприймання обома група творів мистецтва, зокрема напрямку руху і плину часу на картинах, буде відбуватися згідно з загальними закономірностями сприймання – зліва направо.

Представники контрольної групи, що складалася зі студентів Національної академії мистецтва та архітектури у кількості 30 чоловік, у переважній більшості відповіли згідно з традиційними мистецтвознавчими поглядами. Зокрема 23 особи (80 %) із них дали відповіді 1, 3, 6,

5. При цьому 100% студентів відповіли, що бурлакам важче рухатися справа наліво. Студенти були ознайомлені з теорією композиції, і є припущення, що саме це змушувало їх відповідати “правильно”.

Експериментальна група респондентів була вибрана із добровольців без мистецької освіти, у кількості 38 чоловік. Варто зазначити, що всі вони є представниками європейської культури з традиційним письмом зліва направо. Їх відповіді були більш різноманітними, що відображено в діаграмі (*рис.1*). Результати досліджуваних у відсотках щодо їхніх відповідей про сприйняття руху як більш стрімкого: вправо, вліво чи однаково показано на діаграмі (рис.1).

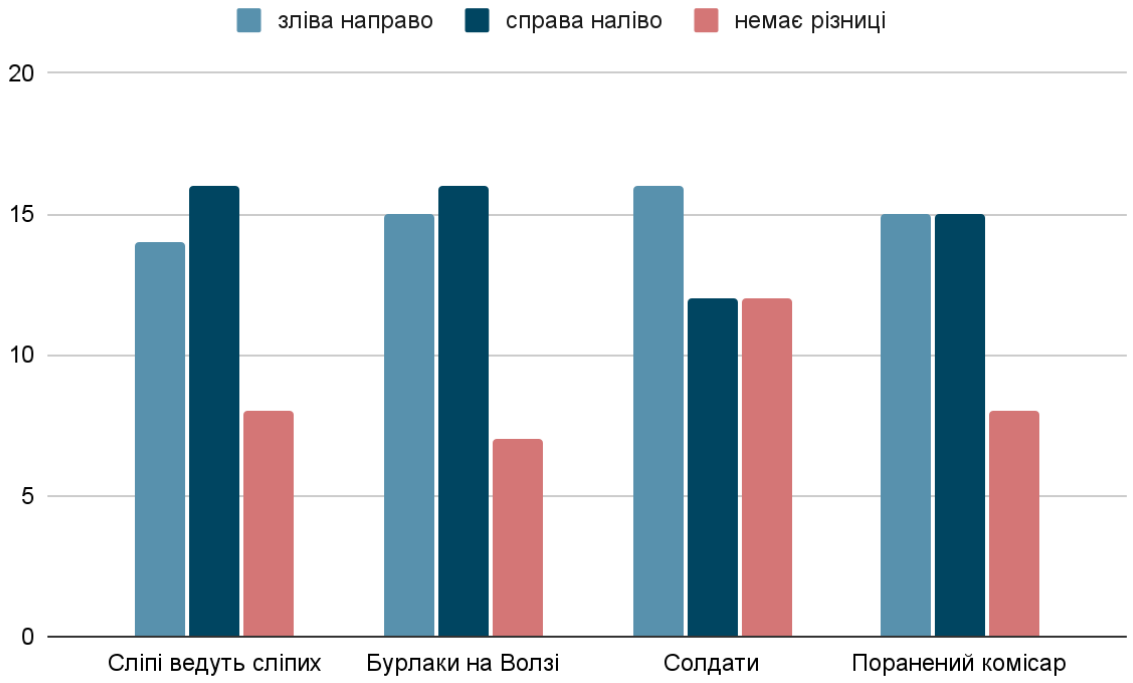

Рис. 1. Сприймання досліджуваними напрямку та швидкості руху у творах мистецтва (експериментальна група)

Як бачимо з діаграми, щодо кожного творів досліджувані давали дещо відмінні гляди, що може свідчити про те, що в експериментальній групі немає чітко виражеї специфіки сприймання творів мистецтва. Тільки четверо досліджуваних в експериментальній групі відповіли на всі запитання так, як очікувалось. П’ять осіб (13,15%) у всіх випадках стверджували, що не бачать різниці щодо інтенсивності руху, ще четверо відповіли на всі запитання всупереч теорії сприйняття руху (2, 4, 5, 6). Найбільш неочікуваним було те, що більшість опитаних побачили рух вправо як більш інтенсивний на одних робітах, а рух вліво – на інших, що викликає деякі питання. Це свідчить про суб’єктивність сприймання досліджуваними творів мистецтва, які у різних картинах сприймають рух та його швидкість, інтенсивність, по-різному.

Результати контрольної групи (студенти-художники та мистецтвознавці) є зовсім іншими і відображають досвід здобутих ними знань, умінь та навичок у даній сфері, тобто знання ними правил побудови композиції твору мистецтва (рис. 2).

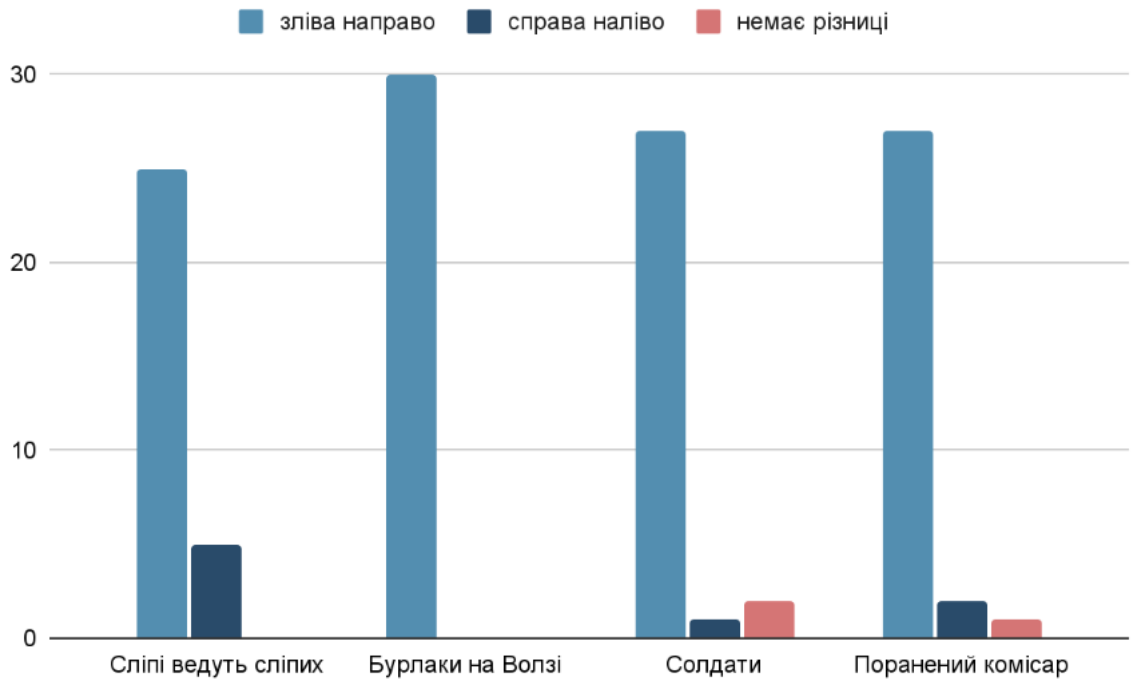

Рис. 2. Сприймання досліджуваними напрямку та швидкості руху у творах мистецтва (контрольна група)

Як бачимо з діаграми (рис.2), у відповідях контрольної групі щодо всіх картин майже немає осіб, які не визначилися, а також дуже мало досліджуваних сприймають інтенсивність руху справа наліво, а не навпаки. Це свідчить про наявність професійних знань щодо створення та споглядання творів мистецтва студентами мистецьких спеціальностей.

Під час обробки результатів дослідження для перевірки статистичної достовірності наявності чи відсутності закономірності виборів респондентів, ми здійснили математично-статистичний аналіз частоти вибору респондентами тих чи інших номерів картин, а також провели порівняння результатів у групах за гендерною ознакою. Для обробки результатів дослідження був застосований критерій λ – одновибірковий тест Колмогорова-Смирнова (для здійснення порівняння теоретичного розподілу даних з емпіричним, а також для порівняння двох емпіричних розподілів за гендерною ознакою). У результаті проведення статистичного аналізу за даним методом ми отримали результат $d_{емп} = 0,03$, що не є статистичної значущим ($d_{кр}$ при n=123 на рівні статистичної значущості $p \leq 0.05 = 0,123$). Це свідчить про відсутність статистично достовірної закономірності у виборі досліджуваними номерів відповіді, що позначають напрямок та інтенсивність руху на картинах художників. Це можна пояснити тим, що серед досліджуваних не було чітко визначених правил чи порядку вибору картин внаслідок суб'єктивності їхнього сприймання творів мистецтва, зокрема індивідуально-особистісне бачення ними руху, його інтенсивності, швидкості тощо.

Для порівняння двох еміпричних розподілів виборів чоловіків та жінок ми ще раз застосували тест Колмогорова-Смирнова. Результат, який був отриманий: $\lambda_{емп}=0,73$, що не є достовірним на жодному рівні статистичної значущості ($p \leq 0.05 = 1,36$). Це свідчить про те, що вибори чоловіків та жінок не відрізняються значним чином і не мають специфічних закономірностей.

Ідеї щодо відсутності закономірностей сприймання руху та часу висунув ще В.Кандинський у своїй праці “Точка та лінія на площині”, де він також звертає увагу на нерівномірність руху в залежності від його напрямку. Значна увага у цій праці приділяється самому визначенню, що вважати правим, а що лівим у картині. З точку зору автора, права сторона площини картини “повинна” розташовуватися навпроти нашої лівої сторони, “як у будь-якої іншої живої істоти”, оскільки картина, на думку вченого, є певною мірою схожа на живу істоту. Але оскільки під час роботи картина є продовженням художника, автор погоджується вважати лівою ту частину картини, яка знаходиться ліворуч по відношенню до художника, а отже і до спостерігача. Так само, як і вищезгадані автори, В.Кандинський погоджується з концепцією “легкості” лівої сторони та “укрупненя та важкості” правої сторони. Проте його спостереження дещо протирічать традиційним уявленням про сприйняття руху. Він вводить метафоричні поняття “далечінь” і “дім”, які характеризують ліву та праву частину твору відповідно. Рух, спрямований “вдалечінь” (тобто вліво), є більш інтенсивним та швидким, на думку автора. Рух “додому” (вправо), розглядається автором як слабший і повільніший (Kandinsky, 1926).

Висновки і перспективи (Discussion).

Універсальність сприймання руху та часу у творах мистецтва була провідною концепцією у класичному світогляді, проте в постнекласичну епоху відбуваються значні зміни не лише в перцептивних процесах особистості, а й у когнітивній системі сучасної людини взагалі. Цінності попередніх епох втрачають актуальність, таким чином перцептивні схеми, які вважалися провідними, на сьогодні е лише «когнітивним фенотипом», сформованим стереотипом, що притаманний певній професійно орієнтованій академічній спільноті. Проведений експеримент підтверджує попередні дослідження про наявність нерівнозначного сприйняття руху залежно від його напрямку у переважної більшості (понад 87%) респондентів. Серед осіб, не знайомих близько з мистецтвом не підтвердилася універсальність сприйняття руху зліва направо як більш швидкого та інтенсивного, порівняно з рухом справа наліво. Крім цього, експериментальне дослідження показало, що сприйняття руху не залежить від статевих відмінностей та інших об’єктивних чинників, а зумовлюється причинами, пов'язаними з індивідуальними особливостями респондентів, що потребують подальшого дослідження.

Перспективами подальших досліджень є зосередження на психологічних особливостях респондентів, таких як міжпівкульова асиметрія, психологічний тип, емоційний стан у момент проведення дослідження, а також проведення кроскультурного вивчення сприймання творів мистецтва з представниками різних національних та культурних спільнот.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакаленко О.А. Психологія сприйняття та переробки інформації: Навч. посібник Харків: ХНУРЕ, 2017. 124 с. URL: https://www.researchgate.net/profile/Olena-Bakalenko/publication/331159527_Psihologia_sprijnatta_ta_pererobki_informacii/links/5c69388a299bf1e3a5adb183/Psihologia-sprijnatta-ta-pererobki-informacii.pdf
2. Лозова О. *Особливості семіозису в перцепції образотворчого мистецтва. Психологія художньої творчості*. Хрестоматія / О.Лозова, С.Копилов, М.Шевельова. Том 3. London, GlobeEdit, 2023. С. 121-164. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47896/1/O_Lozova_OSPOM_FPSRSO.pdf
3. Організація творчого сприймання на різних вікових рівнях : методичні рекомендації / В. О. Моляко, І. М. Біла, Н.

А. Ваганова та ін.; за ред. В. О. Моляко. К.: Педагогічна думка, 2015. 57 с. URL: http://library.mdu.edu.ua/Documents/NAPN/institut%20psihologii/metod%20rekom/%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%87%D0%BE%D0%B3%D0%BE.pdf

4. Писанко М. М. Рух, простір і час в образотворчому мистецтві. Київ: Вища школа, 1995. 99 с. URL: https://salo.li/3fCD7AE

5. Психологічні проблеми сприймання: матеріали XX Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 травня 2020 року, м. Київ) / за ред. В.О. Моляко. К: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2020. 116 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/721799/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_2020_2.pdf

6. Цибульський А.А. Сприйняття часу та його взаємозв'язок з основними психічними процесами // *Габітус*. 2022. Вип.43. С. 209-217. URL: http://habitus.od.ua/journals/2022/43-2022/37.pdf

7. Arnheim R. (1974) Art and Visual Perception: A Psychology of Creative eyes. Los-Angeles: University of California Press. 230 c.

8. Åsne Røsvoll, Emilie H. Rusten & René Westerhausen (2024) Left-hand preference in visual artists: A pre-registered observational study on Instagram. Laterality: asymmetries of brain, behaviour, and cognition, 2024, Vol. 29, No. 2, 184–198. URL: https://doi.org/10.1080/1357650X.2024.2315856

9. Boroditsky L., Fuhrman O., McCormick K. (2010). Do English and Mandarin speakers think about time differently? Cognition. 118. 123-9. doi:10.1016/j.cognition.2010.09.010.

10. Boroditsky Lera, Fuhrman Orly (2010). Cross-Cultural Differences in Mental Representations of Time: Evidence From an Implicit Nonlinguistic Task. 2010.

11. Boroditsky, Lera (2011). How languages construct time. In Stanislas Dehaene & Elizabeth Brannon (eds.). Space, Time and Number in the Brain. Oxford University Press. pp. 333-341.

12. Candini, Michela & D'Angelo Mariano & Frassinetti Francesca (2022). Time Interaction With Two Spatial Dimensions: From Left/Right to Near/Far. Frontiers in Human Neuroscience. Volume 15. 2022.

13. De Wit, Matthieu & Kamp, John & Withagen, Rob. (2015). Visual illusions and direct perception: Elaborating on Gibson's insights. New Ideas in Psychology. 36. 1–9. doi:10.1016/j.newideapsych.2014.07.001.

14. Egizii, Matthew & Denny, James & Neuendorf, Kimberly & Skalski, Paul & Campbell, Rachel (2012) Which Way Did He Go? Directionality of Film Character and Camera Movement and Subsequent Spectator Interpretation.

15. Gibson, J. J. (1970). On the relation between hallucination and perception. Leonardo, 3(4), 425-427.

16. Gibson, J. J. (1978). The ecological approach to the visual perception of pictures. Leonardo, 11, 227-235.

17. Gregory R. (1997) Eye and Brain: The Psychology of Seeing. Princeton: Princeton University Press. 280 p.

18. Henrich, Joseph; Blasi, Damián E.; Curtin, Cameron M.; Davis, Helen Elizabeth; Hong, Ze; Kelly, Daniel & Kroupin, Ivan (2022). A Cultural Species and its Cognitive Phenotypes: Implications for Philosophy. Review of Philosophy and Psychology 14 (2):349-386.

19. Kandinsky, W. (1926). Point and line to plane. New York: Dover Publications. Edited by Hilla Rebay. 203 p.

20. Kühnapfel, Corinna & Fingerhut, Joerg & Brinkmann, Hanna & Ganster, Victoria & Tanaka, Takumi & Specker, Eva & Mikuni, Jan & Güldenpfennig, Florian & Gartus, Andreas & Rosenberg, Raphael & Pelowski, Matthew (2023). How Do We Move in Front of Art? How Does This Relate to Art Experience? Linking Movement, Eye Tracking, Emotion, and Evaluations in a Gallery-Like Setting.

Empirical Studies of the Arts. 42. doi:10.1177/02762374231160000.

REFERENCES

1. Bakalenko O.A. Psykholohiia spryiniattia ta pererobky informatsii: Navchalnyi posibnyk Kharkiv: HNUPE, 2017. 124 p. (in Ukrainian) URL: https://www.researchgate.net/profile/Olena-Bakalenko/publication/331159527_Psihologia_sprijnatta_ta_pererobki_informacii/links/5c69388a299bf1e3a5adb183/Psihologia-sprijnatta-ta-pererobki-informacii.pdf

2. Lozova O. Osoblyvosti semiozysu v pertseptsii obrazotvorchoho mystetstva. Psykholohiia khudozhnoi tvorchosti. Khrestomatiia / O.Lozova, S.Kopylov, M.Shevelova. Tom 3. London, GlobeEdit, 2023. P. 121-164. (in Ukrainian) URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47896/1/O_Lozova_OSPOM_FPSRSO.pdf

3. Orhanizatsiia tvorchoho spryimannia na riznykh vikovykh rivniakh : metodychni rekomendatsii / V. O. Moliako, I. M. Bila, N. A. Vahanova ta in.; za red. V. O. Moliako. K.: Pedahohichna dumka, 2015. 57 p. (in Ukrainian) URL: http://library.mdu.edu.ua/Documents/NAPN/institut%20psihologii/metod%20rekom/%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%87%D0%BE%D0%B3%D0%BE.pdf

4. Pysanko M. M. Rukh, prostir i chas v obrazotvorchomu mystetstvi. Kyiv: Vyshcha shkola, 1995. 99 p. (in Ukrainian) URL: https://salo.li/3fCD7AE

5. Psykholohichni problemy spryimannia: materialy XX Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (25 travnia 2020 roku, m. Kyiv) / za red. V.O. Moliako. K: Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy, 116 p. (in Ukrainian) URL: https://lib.iitta.gov.ua/721799/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_2020_2.pdf

6. Tsybulskyi A.A. Spryiniattia chasu ta yoho vzaiemozviazok z osnovnymy psykhichnymy protsesamy // Habitus. 2022. Vyp.43. P. 209-217. (in Ukrainian) URL: http://habitus.od.ua/journals/2022/43-2022/37.pdf

7. Arnheim R. (1974) Art and Visual Perception: A Psychology of Creative eyes. Los-Angeles: University of California Press. 230 c.

8. Åsne Røsvoll, Emilie H. Rusten & René Westerhausen (2024) Left-hand preference in visual artists: A pre-registered observational study on Instagram. Laterality: asymmetries of brain, behaviour, and cognition, 2024, Vol. 29, No. 2, 184–198. URL: https://doi.org/10.1080/1357650X.2024.2315856

9. Boroditsky L., Fuhrman O., McCormick K. (2010). Do English and Mandarin speakers think about time differently? Cognition. 118. 123-9. doi:10.1016/j.cognition.2010.09.010.

10. Boroditsky Lera, Fuhrman Orly (2010). Cross-Cultural Differences in Mental Representations of Time: Evidence From an Implicit Nonlinguistic Task. 2010.

11. Boroditsky, Lera (2011). How languages construct time. In Stanislas Dehaene & Elizabeth Brannon (eds.). Space, Time and Number in the Brain. Oxford University Press. pp. 333-341.

12. Candini, Michela & D'Angelo Mariano & Frassinetti Francesca (2022). Time Interaction With Two Spatial Dimensions: From Left/Right to Near/Far. Frontiers in Human Neuroscience. Volume 15. 2022.

13. De Wit, Matthieu & Kamp, John & Withagen, Rob. (2015). Visual illusions and direct perception: Elaborating on Gibson's insights. New Ideas in Psychology. 36. 1–9. doi:10.1016/j.newideapsych.2014.07.001.

14. Egizii, Matthew & Denny, James & Neuendorf, Kimberly & Skalski, Paul & Campbell, Rachel (2012) Which Way Did He Go? Directionality of Film Character and Camera Movement and Subsequent Spectator Interpretation.

15. Gibson, J. J. (1970). On the relation between hallucination and perception. Leonardo, 3(4), 425-427.

16. Gibson, J. J. (1978). The ecological approach to the visual perception of pictures. Leonardo, 11, 227-235.

17. Gregory R. (1997) Eye and Brain: The Psychology of Seeing. Princeton: Princeton University Press. 280 p.

18. Henrich, Joseph; Blasi, Damián E.; Curtin, Cameron M.; Davis, Helen Elizabeth; Hong, Ze; Kelly, Daniel & Kroupin, Ivan (2022). A Cultural Species and its Cognitive Phenotypes: Implications for Philosophy. Review of Philosophy and Psychology 14 (2):349-386.

19. Kandinsky, W. (1926). Point and line to plane. New York: Dover Publications. Edited by Hilla Rebay. 203 p.

20. Kühnapfel, Corinna & Fingerhut, Joerg & Brinkmann, Hanna & Ganster, Victoria & Tanaka, Takumi & Specker, Eva & Mikuni, Jan & Güldenpfennig, Florian & Gartus, Andreas & Rosenberg, Raphael & Pelowski, Matthew (2023). How Do We Move in Front of Art? How Does This Relate to Art Experience? Linking Movement, Eye Tracking, Emotion, and Evaluations in a Gallery-Like Setting. Empirical Studies of the Arts. 42. doi:10.1177/02762374231160000.

ON UNIVERSALITY OF PERCEPTION OF MOVEMENT AND TIME IN THE ART-WORKS

Olha KRESAN, Liudmyla MKHITARIAN

Abstract. *The article examines the issue of perception of movement and time in works of fine art. The perception of works of art is not only related to perceptual processes and the cognitive sphere of a person, but is a personal and worldview issue, as it is related to the system of personality stereotypes - cognitive phenotypes formed in the process of life and professional experience. The conventional view on the perception of movement and its intensity in visual arts, which was considered as universal for a long time, was that the perception of movement from left to right is more natural and fast, and movement from right to left, respectively, is complicated, slow and less intense. These provisions became the basis for an experimental study of the perception of movement and time in works of art, in which two groups of respondents participated. The experimental group (N=38) consisted of people who are not closely familiar with the art and rules of composition arrangement. The control group (N=30) consisted of students professionally studying art history and visual arts. Both groups only included people whose first language had left to right writing. As experimental material, the subjects were offered to answer how they see the intensity of movement in paintings by famous artists. Each picture was presented in an original and a flipped image, where the movement was reflected in the opposite direction. The results of the study analyzes using the Kolmogorov-Smirnov λ statistical test, which demonstrates the presence or absence of regularities in the subjects' choice of picture numbers that correspond to forward or reverse movement in the picture. With the help of this test, a gender comparison of the features of perception of movement and time in works of art was also carried out. The results of the experimental study question the universality of the perception of movement and time in fine art and require verification in further research.*

Key words: *perception of movement, perception of time, universality of perception of works of art, individual features of perception of art*

© *Кресан О., Мхітар`ян Л.*